

KATOLICIZMUS ÉS FÖLDREFORM (1939–1945)*

BARTHA ÁKOS

A katolikus egyház ideológiai funkciói mellett kiterjedt birtokállománya révén is komoly támasza volt a Horthy Miklós kormányzó nevével fémjelzett politikai berendezkedésnek a két világháború közti Magyarországon. A klérust mint a magyarországi „nagybirtokrendszer” fő fenntartóját a népi írók támadták leghevesebben, de a több mint 875 ezer kataszteri hold összterületű katolikus egyházi birtok¹ a szociáldemokraták és egyes nyilas csoportok szemét is erősen szúrta.² Ennek ellenére 1945-ig a püspöki kar eredményesen védte gazdasági pozícióit, az etnicizálódó szociálpolitika célkeresztjébe pedig nem is az egyházi birtokok, hanem a zsidóknak minősítettek javai kerültek a II. világháború idején. A színpalak mögött ugyanakkor korántsem volt egységes a katolicizmus a földreformot illetően.

PILLÉREK ÉS TÖRÉSEK

Hatalmi beágyazottsága ellenére a katolicizmust számos ellentmondás és társadalmi-politikai törés gyengítette a 20. század első felében. Ilyen volt mindenekelőtt a szekularizáció már a 19. században erősen ható folyamata, amit éppen a fizikai munkából élők körében sikerült legkevésbé lassítani.³ Ennek ellenére – a két világháború közti korszak felekezeti pilléresedésének, s mindenekelőtt a magyarországi népesség közel kétharmadát kitevő katolikus népességnek köszönhetően – a Horthy-korszakban számos pártalakulat utalt névválasztásával katolikus mivoltára.⁴ Mindez gyakorta valóban utalásszerűen történt, a katolikust „keresztényként”, a protestánst „keresztényként” idézve fel. Ezzel magyarázható Bethlen István 1922-ben létrejött alakulatának, a közkeletűen

* A kutatást a PD 124292 azonosítószámú NKFIH-pályázat és a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézet támogatása tette lehetővé.

1 KERÉK Mihály: *A magyar földkérdés*, Magyar Élet, Budapest, 1939, 312.

2 PAKSA Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*, Osiris, Budapest, 2013, 154, 262. A szociáldemokraták 1930-tól hirdettek radikális földreformot: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*, szerk. VARGA Lajos, Napvilág, Budapest, 1999, 51. A radikális földreformtervek kritikus olvasatához: KAPOSZ Zoltán: *A nagybirtok mint bűnbak. Az uradalmak és az agrárszegénység kapcsolata Magyarországon = Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*, szerk. GYARMATI György – LENGVÁRI István – PÓK Attila – VONYÓ József, ÁBTTL – Kronosz – Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2013, 264–285, különösen: 279.

3 KLESTENITZ Tibor: *Vallásosság és hitélet Magyarországon – a katolikus nagygyűlések tükrében = Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10.*, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2017, 48–63.

4 A kulturálisan megosztott társadalmakban a konfliktusok békés kezelésének egyik módja, ha a kulturális alapú közösségek elkülönült szervezeteket működtetnek. EGRY Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában, 1918–1944*, Napvilág, Budapest, 2015, 160. Ezek a „pillérek” aztán (egyesületek, iskolák, sajtó stb. révén) a mindennapi élet számos területét lefedik.

csak Egységes Pártnak hívott kormánypárt hivatalos neve (Keresztény–Keresztény Földműves-, Kisgazda- és Polgári Párt) is.⁵

A potenciális társadalmi háttér ellenére a politikai katolicizmus a korszak legvégéig a klérus által támogatott fővárosi klubpártokat jelentett. Ezek a szerveződések igen kevésbé voltak alkalmasak tömegek megszólítására, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a jobbára katolikus agrárszegénységnek nemcsak (elég) földje, de szavazati joga sem volt. A politikai elit körében pedig – különösen a '20-as évek elején, IV. Károly visszatérési kísérleteinek idején – egyes katolikus vezetők markáns legitimizmusa okozott feszültséget.⁶

Mindazonáltal a katolikus pártok többnyire szoros összefonódásban működtek a mindenkori kormánypárttal. Ellenzéki jellegük többnyire alig volt észlelhető,⁷ sőt egyes tagjaik komoly pozíciókat töltöttek be a kormányban. Erre a legjobb példa Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter, aki egyben miniszterelnök-helyettes is volt Bethlen István miniszterelnöksége idején. A korszak elsősorban „keresztény”⁸ politikusának mégsem őt tekinthetjük, hanem Wolff Károlyt, aki a fővárosban jelentékeny támogatottsággal rendelkező Keresztény Községi Párt alapító-elnökeként tevékenykedett. Wolff 1936-ban bekövetkezett halála után alakult meg 21 képviselővel az Egyesült Keresztény Párt, melynek elnöke posztját egy Bethlen-párti politikus, Zichy János töltötte be. Mint Ernst Sándor kiemelte az új alakulat bemutatkozó nyilatkozatában, „szociális szempontból elsősorban a mezőgazdasági néprétegre” koncentrálnak, akik „el vannak hanyagolva”, s „nagyobb támogatást” érdemelnének. Bár Ernst erős kritikával illette a Gömbös-kormány telepítési akcióját is, konkrét reformjavaslattal nem rukkolt elő.⁹

A katolikus egyház feje ritkán hallatta hangját nyilvánosan a földreform ügyében. Serédi Jusztinián gyanakodva tekintett minden ilyen irányú kísérletre, s még a telepítési akcióban is protestáns támadást vizionált. A hercegprímás olyan mereven védte álláspontját, hogy Imrédy Béla miniszterelnöksége idején – egy irat tanúsága szerint – a kormány a Vatikánnal igyekezett lobbizni, vagyis XI. Piusz pápával próbálták jobb belátásra bírni Magyarország első főpapját.¹⁰ Még komolyabb veszélyt jelentett a katolikus nagyjavadalmasokra Imrédy utódja, mivel a Teleki Pál vezette kormány földreformtervezete mintegy másfél millió holdon irányozta elő kishaszonbérletek és házhelyek kialakítását.¹¹ Serédi a törvényjavaslat felsőházi vitáján támogatta a benyújtott javaslatot – pontosabban megerősítette a „nagyemlétségű püspöki kar” támogatását az „egészséges házhelyakció” és a „többgyermekes családok felkarolásának” ügyében. Az óvatos megfogalmazás nem volt véletlen. Serédi nemzetstratégiai szempontból óvta az egyházi papképzést, javadalmazást és tanítást biztosító – egyébiránt nagymértékben eladósodott – egyházi célvagyon, mivel az egyházi javadalmakból fizetett kiadásokat „sem híveinkre, sem az államra, sem senki másra át nem háríthatjuk” – fogalmazott. Ezért a főpásztor különböző mentesítéseket, a kisbérleők gazdálkodásának állami minőségbiztosítását, öszszességében „kíméletes” igénybevételt kért a kormánytól.¹² Kérése meghallgattatott; legalábbis hosszasan – 1944 nyárutójáig tartó – egyeztetés kezdődött a főpápaság és az illetékes minisztériumok között a telepések felekezeti hovatartozásáról, a kegyúri terhek megváltásáról és a plébániai javadalmi földekről.¹³

Mindeközben az Egyesült Keresztény Párt 1943. november 15-én úgy döntött, felveszi a Keresztény Néppárt nevet, jelezve, hogy a századelős Katolikus Néppárt jogutódjának tartja magát. Az EKP „rendpárt” volt, amely támogatta

5 Magyar politikai enciklopédia, főszerk. PÁSZTOR Péter, Tihanyi Alapítvány – MCC, Budapest, 2019, 304–305.

6 Vö. Békés Márton: *A legitimitást és a legitimizmusa = A magyar jobboldali hagyomány*, szerk. ROMSICS Ignác, Osiris, Budapest, 2009, 214–243.

7 Vö. SZABÓ Róbert: *A modern kereszténydemokrácia megjelenése Magyarországon. A Demokrata Néppárt 1944–1949 = 70 éves a Kereszténydemokrata Néppárt*, Barankovics István Alapítvány, Budapest, 2014, 11–47.

8 Az alábbiakban idézőjellel különböztetem meg a politikai értelemben vett „keresztény”, vagy „katolikus” politikát a személyes felekezeti identitástól.

9 *Képviselőházi Napló 1935*, XI. kötet, 1937. január 26., 3.

10 CSÍKY Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*, szerk. TÓTH Krisztina, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2018, 288–290.

11 Az 1940. évi IV. törvénycikként kihirdetett törvény a korszak legkomolyabb agrárreformját vetítette elő. ABLONCZY Balázs: *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879–1941)*, Jaffa, Budapest, 2018, 208, 238.

12 *Felsőházi Napló 1939*, I. kötet, 1939. december 12., 82–83.

13 Csíky: *I. m.*, 297–301.

Kállay Miklós miniszterelnöknek az országot a háborúból kivezetni igyekvő politikáját.¹⁴ A régi-új pártvezér, Zichy János a parlamenti demokrácia mellett tört lándzsát, elvetve bármiféle diktatórikus kísérletet, egyúttal elvárva „a törvényes magyar királyság visszaállításának előkészítését” is. Belpolitika terén Zichy a magántulajdon szentségét hangoztatta, melyet csak „közérdek” címén, teljes kártérítés” mellett és bírói felügyelettel lehet korlátozni. Az „időszerűvé váló gazdasági átalakulás” miatti „társadalmi megrázkódtatás” megelőzése ezért „előrelátó szociális politikával” valósítható meg – hirdette a csupán nagy vonalakban felvázolt reformtervében.¹⁵

A főpapság és a politikailag pozícionált „keresztény” politikusok tehát jól érezhetően egyre keményebb harcot vívtak a lassan társadalmi ügygé emelkedő – s némiképp ki is üresedő¹⁶ – földreformhangulat miatt. Az agrárkérdés a közéleti diskurzus egyik legfontosabb elemévé avanszolt a '30-as évek derekára,¹⁷ aminek következtében több – a társadalmi problémák iránt nyitott – katolikus egyesület is radikálisabb nézeteket kezdett el hangoztatni. A Wesselényi Reform Klub fiataljai már a gazdasági világválság idején hallatták szavukat agrárpolitikai kérdésekben, míg a '30-as évek közepén a Szent Imre Kör öregdiákjai és a *Katolikus Szemle* szerzői is foglalkoztak a földbirtokreformmal, bár általában visszafogott hangnemben. A fokozódó érdeklődést jelzi, hogy a népiek első szociográfiája, Szabó Zoltánnak *A tardi helyzet* (1936) című munkája épp csak megjelent, az Actio Catholica országos elnöksége máris pályázatot hirdetett a hittudományi főiskolások számára falukutatásra és szociográfiák írására. A püspöki konferenciákon főképp az 1944-es embermentésben is jeleskedő pannonhalmi főapát, Kelemen Krizosztom igyekezett napirendre tűzni a földreform ügyét,¹⁸ míg a Központi Sajtóváltalat napilapjában egy cikksorozat kavart nagy vihart 1938 végén. Fehértájt Tibor egy kétségkívül nagyszabású, 4,7 millió kat. hold igénybevételeivel kivitelezett földreformot vázolt fel az *Új Nemzedék* hasábjain, jóllehet mentesítette volna az általa nem egész negyedmillió kat. holdra taksált egyházi és iskolai földbirtokokat.¹⁹ A radikális hangot így is veszélyesnek ítélte Glattfelder Gyula csanádi püspök, sőt a hercegprímás is – utóbbi a lap támogatásának megvonását is kilátásba helyezte, amennyiben a szerkesztőség nem közöl „helyes felfogású cikket” ellensúlyozás gyanánt.²⁰ Ennek köszönhetően kapott helyet a lapban egy patinás nevű bodrogszögi földbirtokos „tárgyilagos” hozzászólása.²¹

A katolikus reformerök ilyen körülmények között is utat találtak az intézményesüléshez, ráadásul kikezdhetetlen szellemi háttér gyanánt pápai kinyilatkoztatásokra hivatkozhattak. XIII. Leó szolidaritást és önszegélyezést hangsúlyozó 1891-es, *Rerum novarum* kezdetű enciklikáját a gazdasági világválság idején, a totalitárius, keresztényellenes ideológiák hódításának korában a *Quadragesimo anno* kezdetű pástorlevél egészítette ki. XI. Piusz az erős és szolidáris társadalom szükségességét hangoztatta 1931-ben, s az organikus társadalom eszméjét a hivatásrendiség irányába fejlesztette tovább.²² Ebben a szellemiségben alakultak meg Magyarországon az Egyházközi Munkásszakosztályok

több katolikus egyesület radikális nézeteket kezdett hangoztatni

14 Vö. *Magyarországi pártprogramok 1919–1944*, szerk. GERGELY Jenő – GLATZ Ferenc – PÖLÖSKÉI Ferenc, Kossuth, Budapest, 1991, 561–563.

15 *Képviseelőházi Napló* 1939, XVIII. kötet, 1943. december 1., 456–457.

16 Lásd Kovács Imre 1941-es vallomását: „mennyi család, ámitás, mellébeszélés, felkészületlenség és érvényesítési szándék gyűjtőmedencéje volt az utóbbi években e szó: földreform”. Kovács Imre: *Levelek a Márciusi Frontról. III. levél: A program*, Magyar Nemzet 1941. április 6., 4.

17 Vö. BARTHA Ákos: *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017, 120–219.

18 CSÍKY: *I. m.*, 264–269, 292–294. Kelemen világháborús helytállásához: SZITA Szabolcs: *Anyák és gyermekek mentése 1944 telén*, Barátság 2010/6., 6635–6636.

19 FEHÉRTÁJTY Tibor: *A magyar föld problémája*, I–III., *Új Nemzedék* 1938. december 16. 3., december 21. 3., december 30. 3.

20 CSÍKY: *I. m.*, 292–294.

21 A szerző Gömbös „józan evolúciós fejlődést inaurulól” tervzetére hivatkozott példaként. Udvardi és kossuthfalvi KOSSUTH Lajos: *Hozzászólás a földreform problémájához* *Új Nemzedék* 1939. január 14., 3.

22 GERGELY Jenő: *A keresztény szindikalizmus története a XIX–XX. században*, MTA – ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 2007, 96. A magyar püspöki kar – a kezdeményezést magához ragadva – már 1931 novemberében körlevelet szentelt a pápai enciklika „helyes” értelmezésének. „Az egyházvezetés reakcióját nagymértékben befolyásolta az a tény, hogy a katolikus egyház Magyarországon tíz legnagyobb földbirtokosa közé tartozott.” Lásd PETRÁS Éva: *Társadalmi tanítás és szociális kérdés. Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931–1944*, *Egyháztörténeti Szemle* 2013/2., 9.

Katolikus Agrárifjúsági
Legényegyletek Országos Testülete
(KALOT, 1935–1946)

Egyházközségi Munkásszakosztályok
(EMSZO, 1935–1946)

Magyar Szociális Népmozgalom
(1940–1944)

(EMSZO), illetve a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT). Utóbbi szervezet 1939-es programjában radikális földreformot hirdetett, s kártérítés ellenében felosztásra javasolt számos 200 kataszteri holdnál nagyobb birtokot, s az összes földbirtok 1000 kat. hold feletti részét, az erdőbirtokok kivételével. Bár a tervezet az egyházi célvagyon számára külön eljárást javasolt, már a merész címválasztás (*Az erkölcsi forradalom programja*) is érzékelteti a katolikuságban belüli törést.²³

A belpolitikai viszonyokat tovább bonyolította, hogy a hivatásrendi szervezetek a II. világháború idején már egyaránt szembenálltak a radikális változásokért síkra szálló nyilasokkal és a Bethlen István körül csoportosuló konzervatív „csákyásokkal”,²⁴ s míg előbbi állásfoglalásuk megegyezett a hivatalos egyházi vezetéssel, ugyanez már nem mondható el Bethlenék vonatkozásában. A KALOT és az EMSZO a korábban általuk támogatott Imrédy Béla miniszterelnököt sem követték a „csodás forradalomba”. Ehelyett az Imrédyt követő miniszterelnök, Teleki Pál „nemzetnevelői programja” mögött sorakoztak fel, s 1940 őszén megalapították a Magyar Szociális Népmozgalmat.²⁵

A politikai erőviszonyok alakulásánál jóval kevesebb információ áll rendelkezésünkre a reformkatolikusok földreformtervezeteivel kapcsolatban. Az egyik ilyen ritka forrást, a *Merre megyünk?* című programtervezetet a KALOT és az EMSZO közösen adta ki 1943-ban a hivatásrendi mozgalmak számára. A kiadvány felelős kiadója Kovrig Béla, a Horthy-korszak elismert társadalompolitikusa, Teleki egykori bizalmasa volt. A „földpolitika” című fejezet szerint „át kell alakítani a magyar föld mai megoszlását. Arányosítani kell ezt a kisüzem javára minél gyorsabban”, de olyan ütemben, hogy az ne vezessen megrázó kódtatásokhoz, „a nemzeti jövedelem beláthatatlan következményű hanyatlásához”. Mindezt a magántulajdon mint természeti jog szentségének tiszteletben tartásával képzelték el, „méltányos kártalanítás” mellett. Az „érvényben lévő magyar törvények” megteremtették a lehetőséget „a rátermett falusi családok” földhöz juttatására – utaltak nemcsak a Teleki-féle földreformtervre, de az 1942-ben elfogadott negyedik zsidótörvényre is.²⁶ A reform technikai részleteit is részletező brosúra leszögezte, hogy a parcellázásnak „még a háború folyamán” meg kell történnie, hogy „a háborút követően minél gyorsabban és nagyobb arányban induljon meg a nemzetet erősítő országos telepítés, az igazi, az egészséges, gazdaságos földreform”. A népiek szellemében hangsúlyozták, hogy bár a gazdasági racionalitást szem előtt tartva a jól gazdálkodó nagy- és középüzemeket megkímélnék, „ott, ahol a nagybirtok miatt a népszaporodás megrekedt, ahol megfullad a magyar falu a határt ellepő nagybirtok miatt, ahol a népet semmibe vevő” módon megy a gazdálkodás, ott nem ismernek kivételt. Magántulajdont, kisüzemet „minél több magyarnak” – hirdették, egyúttal „a jól gazdálkodó törpebirtokos családok földtulajdonának gazdaságos kisbirtok-üzemmé való kiegészítése” mellett tettek hitet.²⁷

A KATOLIKUSOK SZÁRSZÓJA – GYÖRÖTT

Az egyházi vezetés és a katolikus társadalmi szervezetek közti hasadás betapasztására, mondhatni, az utolsó pillanatban történt kísérlet. A reformkatolikusok 1943-ban egy Serédi Jusztiniánnak címzett memorandummal körvonalazták terveiket, figyelmeztetve a bíboros-hercegprímást, hogy modern szociális program, demokratikus szellem és határozottabb ellenzéki magatartás nélkül a politikai katolicizmus aligha remélhet komolyabb közéleti szerepet a világ-

23 BALOGH Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika: 1935–1946*, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1998, 44–46.

24 Kerkai Jenő levele Nagy Töhötömnek, 1940. január 4. Lásd Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969), szerk. KERESZTES András, EFO, Budapest, 2017, 16.

25 BALOGH: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika...*, 64–101.

26 Az 1942. évi XV. törvény cikk megtiltotta a zsidóknak minősítettek számára a mezőgazdasági ingatlanok vásárlását, s egyúttal előírta számukra birtokaik állami kártalanítás mellett történő átengedését. Vö. Csősz László: *Földreform és fajvédelem: a negyedik zsidótörvény végrehajtása = A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*, szerk. MOLNÁR Judit, Balassi, Budapest, 2005, 176–192.

27 *Merre megyünk?* „Kiadja a hivatásrendi mozgalmak számára az EMSZO és a KALOT”, felelős kiadó KOVRIG Béla, Kispeszt, 1943, 11–13.

égést követően. Minthogy a váltásra Serédi immáron nyitottnak mutatkozott, a részletek megbeszélésére 1943. augusztus végére – vagyis szinte egy időben a népiek által szervezett második szárszói találkozóval – titkos tanácskozást hívtak össze Győrbe Apor Vilmos megyéspüspök elnökletével. A 23 résztvevő a politikai érdekképviseléről, vagyis egy új keresztény párt megalapításáról nem tudott megállapodni, ám létrehozták a Katolikus Szociális Népmozgalmat, melynek vezetője Apor Vilmos, világi elnöke pedig az ekkoriban a kolozsvári egyetem rektoraként ténykedő Kovrig Béla lett.²⁸ Kovrig nevéhez fűződik az a vaskos program, mely csupán a német megszállás után, 1944 májusára látott napvilágot *Magyar társadalompolitika* címmel.²⁹ Ennek három kötetéből kettőt Kovrig nem csupán szerkesztett, de ő maga is jegyzett, míg a harmadik kötet megírása két miniszteri tanácsos (Cser János, Tóth József) mellett Kerék Mihály, vagyis a népiek elsőszámú földreformszakértőjének a nevéhez fűződik,³⁰ aki ezúttal szociális felügyelőként érkezett a „szociális agrárpolitikáról”.

A képezített mezőgazdász végzettségű Kerék olyan konzervatív egyesületekből érkezett meg a '30-as években a népiek holdudvarába, mint a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete, a Magyar Faluszövetség, az Országos Széchenyi Szövetség vagy a Magyar Gazdászövetség, miközben Szekfű Gyula a *Magyar Szemle* munkatársai közé is meghívta az ambiciózus fiatalembert.³¹ A népiek lapjaiban (*Válasz, Kelet Népe*), illetve a Márciusi Frontban is közreműködő agrárszakíró 1939-ben jelentette meg élete főművét, *A magyar földkérdést*, melyben a téma széleskörű áttekintése után 3,23 millió holdnyi földterület szétosztását irányozta elő 370-380 ezer család számára, váltság fejében.³² Kerék az első bécsi döntés után részt vett a visszacsatolt területek birtokrendezési munkálataiban, majd a falusi szegénységet segítő lakásakció, vagyis az Országos Népi és Családvédelmi Alap (ONCSA) körül tűnt fel szociális felügyelőként, amellett, hogy vármegyei szociális tanácsadóként is működött, s a Műegyetemen, valamint a Közgazdasági Egyetemen tanított. A katolikus szervezetekhez hasonlóan igen pragmatikusan viszonyult a zsidótörvényekhez, vagyis míg a zsidókérdésben a korabeli közbeszédhez mérten visszafogott álláspontot képviselt,³³ az ügy érdekében kihasználónak tartotta az ilyen irányú szociális redistribúciót.³⁴ Bár Kerék munkássága viszonyítási pont volt a hivatásrendi katolikus szervezetek számára,³⁵ a sokoldalú agrárszakértő meg sem említi idézett visszaemlékezésében Kovrigék mellett vállalt közreműködését. Pedig a *Magyar társadalompolitika* (1944) általa írt hatvanoldalas fejezete alighanem a Horthy-korszak utolsó kidolgozott agrárprogramja, ekképp becses – nem visszaemlékezésen alapuló – forrás a Horthy-kori politikai elit reformkészségéhez.

Kerék ebben a munkájában is amellett érvelt, hogy a föld legyen azoké, „akik a magyar földdel származásuknál és hivatásuknál fogva összeforrottnak érzik magukat”. Véleménye szerint a leáldozott gazdasági liberalizmust új világ fogja követni, melyben a magántulajdon fogalma – különösen a földvagyoné – „elhalványodik”, „átalakul”, s egyre inkább a „tervszerűen” kezelt „közvagyon” szerepét veszi fel. Kerék továbbra is elítélte úgy a nagybirtokrendszert, mint a földbirtok „szocializálását”, noha ezúttal már az „esztelen földosztást” is kritikával illette. Úgy vélte ugyanis, hogy „nem a mindenáron való földosztáson van a hangsúly”, mivel az „azé a föld, aki megműveli” jelszava zsákutcába

magántulajdon
minél több magyarnak

28 GERGELY Jenő: *A kereszténydemokrácia Magyarországon* Múltunk 2007/3., 140–141.

29 *Magyar társadalompolitika*, I–II., szerk. KOVRIG Béla, Kolozsvár, 1944. A kiadvány nem tévesztendő össze az immáron Amerikában (1954-ben) magánkiadásban megjelentetett, majd néhány éve Magyarországon is kiadott könyvvel: KOVRIG Béla: *Magyar társadalompolitika (1920–1945)* [1954] Gondolat, Budapest, 2011.

30 BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom: a harmadik reformnemzedék*, Püski, New York, 1983, 165, 237, 264.

31 „... hivatásom a mezőgazdaság” – Kerék Mihály önéletírása, Korall 2005, 53–75.

32 KERÉK Mihály: *A magyar földkérdés*, Mefhosz, Budapest, 1939, 414, 422.

33 Vö. KERÉK Mihály: *A birtokpolitika és a zsidókérdés*, Magyarság 1938. április 15., 1.

34 Vagyis az általa vágyott – keresztény és zsidó birtokost egyaránt érintő – földreformot a zsidótörvények által szankcionált birtokokon kell kezdeni. Az 1942. XV. törvénycikk vonatkozásában mindezt kifejti: KERÉK Mihály: *A földreform útja*, Magyar Élet, Budapest, 1942, 129. Kerék visszaemlékezésében is köntörfalazás nélkül írt pragmatizmusáról: „A zsidó birtokosok – érezve a veszedelmet – kedvező feltételekkel ajánlották fel földjeiket. Sikerült meggyőzni Keresztes Fischer belügyminisztert, hogy az ONCSA ellátmányából jelentékenyebb összegeket ilyen zsidó földek megszerzésére is fordíthassunk.” Lásd bővebben: „...hivatásom a mezőgazdaság”, 72.

35 BALOGH: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika...*, 43.

Földközelen –
Aratók 1938 nyarán
(Fortepan)

vezet. „Még egy igen radikális földreform sem tudná a mezőgazdasági népesség földszükségletét kielégíteni” – tette hozzá, hamisítatlan konzervatív érveléssel.³⁶ Ehelyett széleskörű, szerves, a nemzetgazdaságba ágyazott – vízszabályozást, mezőgazdasági iparfejlesztést és házépítési akciót egyaránt magában foglaló – reformot körvonalazott, egészen pontosan az önálló kisbirtok „megerősítését”, illetve nemzetpolitikai célzatú telepítést. Erősen hangsúlyozta a gazdasági és szociális szempontok összhangba hozatalát, illetve a vágyott „harmonikus” egyensúlyt az iparpolitikával. Propagálta a „hézagos” társadalombiztosítási rendszer javítását, mivel tarthatatlannak ítélte az ipari és a mezőgazdasági szektor megkülönböztetését e téren. A politikát immáron a jó reform legnagyobb rákfénéjének nevezte, újból hangsúlyozva, hogy a „zsidóföldek” közel sem eleendőek az átalakuláshoz.³⁷

A konzervatív hangsúlyeltolódások ellenére jól érzékelhetőek a munkán Németh László, Adorján János és Kovács Imre elképzelései is. Így került előtérbe a minőségi munka, illetve a „belső üzemkőr” preferálása a szemtermelésre koncentráló „külső üzemkőr” ellenében. Kerék mezőgazdasági szakembertől ritkán olvasható megállapítása szerint „Magyarország fejlődése a »Kertmagyarország« irányába halad”.³⁸ Ugyanő a kisbirtokok külső üzemkörtét vetésforgóval, a szomszédos parcellák termelésének egységesítésével és – mindenekelőtt

³⁶ A korszak állagvédő agrárszakírói éppen így érveltek – gyakorta Kerék ellenében. Vö. BARTHA: *I. m.*, 120–133.

³⁷ KERÉK Mihály: *Szociális agrárpolitika = Magyar társadalompolitika*, III., 73–132.

³⁸ A „Kert-Magyarország”-konceptió súlyos gazdasági vonatkozásairól, vagyis a kertkultúrába menekülő alföldi kisbirtokosság körében bekövetkező nagymérvű eladósodásról lásd SZILÁGYI Zsolt: *Város-tanyakapcsolat a Horthy-kori Kecskeméten*, *Tér és Társadalom* 2011/2., 42–43.

– egy alulról megszerveződő, komplex szövetkezeti mozgalommal tartotta volna racionalizálhatónak. Munkájában érintette a gépesítés, a gazdasági szakképzés és a tagosítás kérdését, a jó szakpolitikához szükséges intézményrendszer, valamint a megbízható érdekképviselő problémakörét, vagyis szinte mindenről írt – kivéve a körvonalazott földreformhoz igénybe veendő földterület méretét. Dolgozatában kisajátításról nem esik szó, annyit tudhatunk csupán meg, hogy az „1936 óta folydogáló földbirtokpolitikai tevékenységet” szeretne volna kiterjeszteni 350-400 ezer családra. A családok száma, illetve a beszédes hallgatás arra enged következtetni, hogy 1939-es elképzeléseit igazította az azóta megnagyobbodott ország lakosságához – és a konzervatív fórumhoz.³⁹ Bár itt nem említi, de az is valószínűsíthető, hogy Kerék saját 1942-es munkájához hasonlóan – s az 1943-as *Merre megyünk?* szerzőitől eltérően – a világháború időszakát alkalmatlannak tartotta a földreform kivitelezésére.⁴⁰

A *Magyar társadalompolitika* összességében hitet tett a keresztény erkölcsi alapokon nyugvó szabadságjogok, az általános, egyenlő és titkos választójog, a családcentrikus szociálpolitika és az állam által kontrollált kapitalizmus mellett, s nemcsak a társadalomszervezésben, de a törvényhozásban is nagy szerepet szánt a hivatásrendi gondolatnak.⁴¹ Az ambiciózus terveket azonban a német megszállás elsodorta, csakúgy, mint a katolikus parasztpárt szervezésének koncepcióját, amit Kerkai Jenő és társai a hercegprímásnak címzett 1944. március 14-i levelükben körvonalaztak.⁴² A Katolikus Szociális Népmozgalom mindazonáltal az ellenállás megszervezésére létrejött Magyar Frontban is képviseltette magát, még hozzá a kormánypárti Pálffy Józsefen – a nyilas Pálffy Fidél öccsén – keresztül, majd 1944. október közepén megalakult a Keresztény Demokrata Néppárt, melynek tömegbázisát a KALOT alkotta.⁴³

családcentrikus szociálpolitika és állam által kontrollált kapitalizmus

KERTMAGYARORSZÁG?

A Pálffy József által alapított KDNP 1945 januárjában Szegeden megjelent programját Kerkai Jenő és Ugrin József fogalmazta. Számokat ez a „mélyreható és gyorsütemű földreformot” emlegető irat sem tartalmazott, s más tekintetben is Kerék 1944-es keze nyomát vélhetjük felfedezni a szövegben. A szerzők célul tűzték ki a szövetkezesítést, a gépesítést, a mezőgazdasági iparfejlesztést és szakképzést, valamint „Kertmagyarország kiépítését”, leszögezve: „főcél legyen, hogy minél több magyar ember váljék a nemzet önálló életképes birtokos tagjává főként telepítés által”.⁴⁴ Kerék mégsem a (K)DNP-ben, hanem a Kisgazdapártban próbált szerencsét, melynek képviselőként az 1945-ös földreform körüli munkálatokban is részt vállalt. Az Országos Földhivatal ügyvezető igazgatójaként ténykedett és az Országos Földbirtokrendező Tanácsnak is tagja volt. Tisztségeiről 1946 tavaszán köszönt le, megelégedve a földosztás körüli visszaéléseket és a kommunisták egyre durvább támadásait.⁴⁵ Utóbbiak nevéből is gúnyt űztek a *Szabad Nép* hasábjain.⁴⁶ Nem telt el sok idő, és a kereszténydemokraták Pálffy József és Barankovics István személye körül csoportosuló két szárnya is megtapasztalhatta Rákosiék hatalomgyakorlási módszereit és „Kertmagyarország” ábrándjának számkivetését. ■

39 KERÉK: *Szociális agrárpolitika*, 73–132.

40 Álláspontjához 1942-ben hozzátette, hogy időszerűtlen reformtervei nem szorulnak tartalmi revízióra (vagyis a világegést követően megvalósíthatóak). Lásd KERÉK: *A földreform útja*, 6.

41 LÁSZLÓ T. László: *Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez I. A katolikus szociális népmozgalom megalakulása és célkitűzései*, Katolikus Szemle 1978/1., 14–25.

42 BALOGH Margit: *A KALOT története, 1935–1946*, Történelmi Szemle 1994/3–4., 294.

43 GERGELY: *A kereszténydemokrácia Magyarországon*, 140–141. Részletesen: LÁSZLÓ T. László: *Adatok a magyarországi katolikus ellenállás történetéhez II. A Keresztény Demokrata Néppárt megalakulása*, Katolikus Szemle 1978/2., 103–112.

44 *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*, szerk. BALOGH Sándor – IZSÁK Lajos, ELTE Eötvös, Budapest, 2004, 15.

45 „...hivatásom a mezőgazdaság”, 74.; *Magyar életrajzi lexikon*, I., főszerk. KENYERES Ágnes, Akadémiai, Budapest, 1967, 466. Vö. *Szabad Nép* 1945. január 23., 3.

46 *A Szövetkezeti Központban több van egy Kerékkel*, *Szabad Nép* 1945. március 17., 3.